

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ НАСТАНОВ НА ФОРМУВАННЯ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Сукупність сучасних умов не могла не розширити межі дозволеного та не спровокувати зростання егоїстичної тенденції особистості. Саме ці обставини диктують необхідність всебічного вивчення питань альтруїстично-егоїстичної її спрямованості. Особливої актуальності набуває потреба наукового переосмислення основних положень стосовно обраної дослідницької теми. Адже проблема залишається практично поза сферою психологічної науки. Окремі спроби вирішити ці питання (К. Муздибаєв, С. Нартова-Бочавер) хоча й дещо заповнюють цю лакуну, проте не охоплюють проблеми в цілому. Тим часом, глибоке її вивчення має важливе як теоретичне, так і практичне значення. Наявність елементів альтруїзму, безкорисливості у поведінці людини висуває серйозні завдання перед такими теоретичними напрямками у психології, як психоаналіз і біхевіоризм. Конкретне дослідження цієї спрямованості у перспективі дає можливість впливати на такі важко керовані процеси, як моральне і патріотичне виховання, суспільна підтримка і взаємодопомога в екстремальних ситуаціях тощо.

Мета дослідження – на основі психологічного аналізу, здійснюваного в межах методологічного дослідження та констатувального експерименту, виявити зміст і сутність соціально-психологічних чинників формування альтруїстичної поведінки молоді, а також психологічних умов, які забезпечують її формування, та на цій основі розробити практичні рекомендації щодо формування такої альтруїстичної поведінки молоді.

Проблема альтруїстичної поведінки цікавить таких учених, як Т. М. Березіна, О. Є. Насиновська, Є. В. Суботинський, Я. З. Неверович, А. В. Суворов, А. М. Сидоркін, Ф. Е. Василюк, В. Е. Чудновський, В. Франкл, Є. П. Ільїн, І. Хоржевська. Вони розглядають цей феномен у системі гуманістичних цінностей. Природу альтруїстичних дій детально розглянули С. Шварц, С. Занюк, Д. Вейс. Мотиви альтруїзму були досліджені такими зарубіжними авторами, як Б. Латане, Дж. Дарлі, Д. Вайсон, Х. Хекхаузен, Я. Рейковський, Д. Майерс. Аспектами

формування альтруїзму в дитячому віці займалися Л. І. Божович та А. В. Запорожець.

Даний феномен дозволяє виявити внутрішній мотиваційний план здійснюваних людьми дій і вчинків. В окремих дослідженнях було встановлено, що за однозначністю зовнішніх проявів альтруїстичного, як і в цілому моральної поведінки, можуть лежати: альтруїстичні мотиви й мотиви моральної самоповаги. Власне альтруїстичний мотив формується в умовах спеціального способу виховання, коли всіляко заохочується розвиток емпатичних здібностей суб'єкта при одночасній організації реальних актів допомоги тим, хто її потребує. Умовою дії власне альтруїстичного мотиву є орієнтація на стан об'єкта допомоги й співчутливе ставлення до нього. У цьому випадку відбувається збіг мотиву й мети діяльності. Мотив моральної самоповаги є дериwатом нормативного виховання, пов'язаний із самооцінкою й ідеалами особистості. Альтруїстична поведінка, що відповідає цьому мотиву, є одним із засобів досягнення моральної самоповаги, збереження почуття власної гідності, причому суб'єкт або прагне уникнути можливого порушення моральної самооцінки у разі невчинення альтруїстичної дії (у цьому проявляється профілактична функція мотиву), або прагне ліквідувати моральний диссонанс, що вже виник (компенсаторна функція мотиву). При цьому особистість зберігає езопову орієнтацію, прагнучи одержати своєрідну внутрішню «моральну нагороду» за свій вчинок.

Методика і організація дослідження. Об'єктом нашого дослідження були студенти 1-го–6-го курсів спеціальності «Психологія та педагогіка» Краматорського економіко-гуманітарного інституту. Ми дослідили прояв альтруїстичної та егоїстичної позиції особистості у студентів на різних курсах навчання. У проведених дослідженнях брали участь 206 студентів. Вік студентів становив від 17 до 22 років.

Методи, використані в даній роботі, дозволяють одержати інформацію про особистісні якості обстежуваних: емпатія, співпереживання; тип міжособистісних стосунків; альтруїстична спрямованість людини; егоїстична

спрямованість особистості; соціальна орієнтація особистості; емоційна, інтерактивна настанова студентів; самооцінка особистості, ставлення до себе; комунікативна настанова.

Ці аспекти особистості молоді виявлялися за допомогою таких методів та методик: методика діагностики рівня емпатичних здібностей В. В. Бойко; методика діагностики соціально-психологічних настанов особистості О. Ф. Потьомкіної; методика дослідження самооцінки Дембо-Рубінштейн у модифікації А. М. Прихожан; методика дослідження ставлення до себе Р. С. Пантелеєва; методика діагностики комунікативної настанови В. В. Бойко.

Також у дослідженні використовувався метод анкетування. Анкета пропонувала оцінити себе в певній ситуації. Кожне запитання передбачало висвітлення конкретного аспекту поведінки людини стосовно альтруїстично-егоїстичної спрямованості.

Перші запитання анкет стосувалися альтруїстичної позиції особистості. Під альтруїзмом ми розуміємо систему ціннісних орієнтацій особистості, за якої центральним мотивом і критерієм моральної оцінки є інтереси іншої людини або соціальної спільноти [1]. Центральною є

ідея безкорисливого служіння іншим людям, готовність поступитися своїм інтересом заради блага інших. Це моральний принцип, згідно з яким інший та благо іншого більш значущі, ніж власне Я. Альтруїстичну поведінку можна визначити і як таку, що здійснюється заради блага людей без розрахунку на винагороду. При такій поведінці акти турботи про інших і допомога їм здійснюються за власними переконаннями людини, без будь-якого тиску на неї.

Діаметрально протилежним до альтруїзму поняттям є егоїзм. Зміст останніх пунктів анкет відповідав даній позиції. Егоїзм – це ціннісна орієнтація суб'єкта, що визначає таку поведінку людини, за якої перевага віддається власним інтересам, нехтуються інтереси суспільства та інших людей. Егоїзм характеризується переважанням у життєдіяльності суб'єкта своєкорисливих прагнень, ігноруванням інтересів інших людей і соціальних груп [1, с. 773].

Результати дослідження. Показники ступеня виразності соціально-психологічних настанов у студентів 1-го–3-го курсів впливають на формування альтруїстичної поведінки у такому співвідношенні (див. табл. 1):

Таблиця 1

Результати дослідження ступеня виразності соціально-психологічних настанов

Соціально-психологічні настанови																
	Процес		Результат		Альтруїзм		Егоїзм		Праця		Воля		Влада		Гроші	
	І к.	ІІІ к.	І к.	ІІІ к.	І к.	ІІІ к.	І к.	ІІІ к.	І к.	ІІІ к.	І к.	ІІІ к.	І к.	ІІІ к.	І к.	ІІІ к.
середнє значення	7,3	6,1	5,6	7,5	4,9	7,0	4,6	4,2	5,1	6,5	7,0	6,0	3,8	3,0	3,4	5,8

1. Орієнтація на процес переважає в студентів І курсу, тому що в них відбувається «знайомство» з майбутньою спеціальністю. Якщо брати до уваги процентне співвідношення, то орієнтація на процес у студентів І курсу становить 73 %, у студентів ІІІ курсу – 61 %.

2. Орієнтація на результат переважає в студентів ІІІ курсу. Для третьокурників найбільш важливий результат, підсумок їх діяльності (І курс – 56 %, ІІІ курс – 75 %).

3. Орієнтація на альтруїзм переважає у третьокурників; на практиці вони більш глибоко познайомилися із професією психолога, тому в них виражена альтруїстична цінність (І курс – 49 %, ІІІ курс – 70 %).

4. Орієнтація на егоїзм приблизно однакова на І і на ІІІ курсах (І курс – 46 %, ІІІ – 42 %).

5. Орієнтація на працю переважає в третьокурників. У них більше теоретичних знань, ніж у першокурсників, тому вільний час вони використовують для того, щоб зробити щось самостійно, закріпити свої знання на практиці (І курс – 51 %, ІІІ курс – 65 %).

6. Орієнтація на волю більше виражена в першокурсників: у них ще проявляється підліткове почуття «дорослості», що виражається в прагненні до незалежності, самостійності (І курс – 70 %, ІІІ курс – 60 %).

7. Орієнтація на владу більше виражена в першокурсників. Вони прагнуть домогтися

поваги, впливу в даній соціальній групі (I курс – 38 %, III курс – 30 %).

8. Орієнтація на гроші переважає в третьокурсників. Вони краще за першокурсників усвідомлюють цінність соціально-економічної ситуації в країні, знають ціну грошам, прагнуть до того, що їх праця повинна бути оплаченою. У процентному співвідношенні (I курс – 34 %, III курс – 58 %).

Аналізуючи поведінку особистості, виходячи з результатів анкетування студентів 1-го–5-го курсів, потрібно зрозуміти, чим саме керується людина, здійснюючи певні вчинки, якими психологічними мотивами і потребами. Проаналізувавши різні типи поведінки, були видокремлені не лише діаметрально протилежні особистісні позиції – альтруїзм і егоїзм, а й такі позиції, як альтруїстичний егоїзм та егоїстичний альтруїзм.

Термін «альтруїстичний егоїзм» вперше застосував канадський учений Г. Сельє. Він сха-

рактеризував код поведінки, сенс якої такий: думай про себе, але будь необхідний іншим, і ти досягнеш доброго ставлення до себе [2]. Отже, така позиція ґрунтується на очікуванні того, що люди скоріше за все допоможуть, а не нашкодять тим, хто їм допоміг.

Однак вигодою, отриманою внаслідок альтруїстичного вчинку, може бути і внутрішня самовинагорода. Такі вчинки слід класифікувати як егоїстичний альтруїзм. Цей термін у психологічній науці зустрічається не часто. Егоїстичний альтруїзм – це життєва позиція особистості, за якої вона, задовольняючи свої потреби, допомагає іншим, хоча й не розраховує на конкретну винагороду. На перший план тут все ж виходять власні почуття, емоції, настрої.

На підставі результатів дослідження зроблено висновок, що існують певні розбіжності між представниками різних курсів навчання стосовно альтруїстично-егоїстичної спрямованості (див. табл. 2).

Таблиця 2

Прояви альтруїзму-егоїзму у представників різних навчальних груп (дані представлені у %)

	1–2 курси	3–4 курси	5–6 курси
Альтруїзм	5	11	37
Альтруїстичний егоїзм	31	26	36
Егоїстичний альтруїзм	64	63	27

З'ясовано, що в основі поведінки юнаків та дівчат переважає егоїстична ціннісно-смилова позиція суб'єкта. У них чітко простежується особистісна прагматично-егоїстична мотивація. Вона проявляється тоді, коли людина діє, виходячи з обставин і керуючись власною вигодою. Цю мотивацію можна розглядати як усвідомлену і престижну. Вона залежить від ситуації і настрою в певний момент і не зумовлена системою стійких ціннісних орієнтацій, інтересів. Така мотивація може бути зумовлена системою цінностей суспільства, яка пропонує відповідний спосіб життя.

Проведене дослідження дає підстави для таких **висновків**:

1. Існують певні вікові розбіжності між представниками різних груп стосовно альтруїстично-егоїстичної спрямованості особистості. У групі молодших респондентів рівень альтруїзму виявився значно нижчим порівняно з респондентами із старших курсів. Відповідно егоїзм у студентів 1–2 курсів вищий,

аніж у студентів 3–6 курсів.

2. Головною соціально-психологічною настановою у третьокурсників є настанова на альтруїзм. Першокурсники найбільше орієнтовані на егоїзм. Усі компоненти негативної комунікативної настанови у студентів третього курсу значно нижчі порівняно з першокурсниками. У третьокурсників більш тривалий досвід діяльності й спілкування із клієнтами на практиці, вони розуміють, що співпереживання, повага і щирість є основними факторами, які полегшують взаємне спілкування, вони знають, що спілкування може надавати максимальну допомогу й підтримку клієнтам.

3. В основі поведінки юнаків та дівчат переважає егоїстична ціннісно-смилова позиція. У них чітко простежується особистісна прагматично-егоїстична мотивація. Така мотивація може бути зумовлена системою цінностей суспільства, яка пропонує відповідний спосіб життя.

4. Перехідними позиціями щодо альтруїзму є альтруїстичний егоїзм та егоїстичний

альтруїзм. На наше прагнення допомагати іншим впливають певні детермінанти. Причиною може бути бажання заслужити схвалення чи отримати впевненість, що у відповідь допоможуть тобі; прагнення зменшити свій внутрішній дистрес. Подібну мотивацію класифікуємо як альтруїстичний егоїзм і егоїстичний

альтруїзм.

5. Бінарна диспозиція «альтруїзм–егоїзм» є динамічною властивістю психіки людини, а домінування тієї чи іншої частини цієї диспозиції залежить як від особистісних, так і від ситуативних якостей особистості.

Література

1. Кадыкова Т. А. Особенности динамики ценностных ориентации студентов–психологов : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Т. А. Кадыкова. – Донецк, 2002. – 207 с.
2. Нартова-Бочавер С. К. Два типа нравственной самоактуализации личности / С. К. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. – 1993. – Т. 14. – № 4. – С. 24–31.

Надійшла до редколегії 04.12.2009

Анотації

Визначено зміст і сутність особистісних соціально-психологічних чинників альтруїстичної поведінки молоді, а також психологічних умов, які забезпечують формування даної поведінки. Розглянуто три пояснювальних принципи поняття «альтруїзм», «альтруїстична поведінка». Окрім цих термінів, розглянуто також перехідні позиції щодо альтруїзму – альтруїстичний егоїзм та егоїстичний альтруїзм.

Определены содержание и сущность личностных социально-психологических факторов альтруистичного поведения молодежи, а также психологических условий, которые обеспечивают формирование данного поведения. Детально рассмотрены три объяснительных принципа понятия «альтруизм», «альтруистичное поведение». Рассмотрены также переходные позиции относительно альтруизма – альтруистичный эгоизм и эгоистичный альтруизм.

Content and essence of personal social and psychological factors of young people's altruism conduct and also psychological conditions providing formation of this conduct are determined. Three explanatory principles of definitions «altruism», «altruism conduct» are researched. Transitional positions concerning altruism, altruism egoism and selfish altruism are researched.

УДК 159.922.763(477)

К. Р. МАННАПОВА,

здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ

Зміни, що відбулися в різних сферах сучасного суспільства, мали безпосередній вплив на динаміку злочинності, викликавши негативні зміни в її кількісних і якісних характеристиках. Як вважає Н. Ківенко, злочинність неповнолітніх стає дедалі більш диференційованою, вона спеціалізується на найбільш прибуткових видах злочинної діяльності – крадіжки, грабежі та розбої, пов'язані з проникненням у житло. Нерідко підлітки скоюють злочини, які раніше були властиві в основному дорослим: торгівля зброєю та наркотиками, притонування і сутенерство, виготовлення або збут фальшивих грошей, шахрайські дії з валютою і цінними паперами, торгівля краденим, здирництво [1]. Дослідження Ф. Думко показали, що зазнала кардинальних змін і мотивація злочинної поведінки: зростає кількість злочинів, що мають не

ситуативний, а навмисний характер, властивий не дітям, а дорослим. Разом із тим, за вчиненням кожного злочину стоїть особистість конкретного підлітка. Особи, що вчиняють протиправні дії в підлітковому віці, пізніше, як правило, значно важче піддаються виправленню і в результаті утворюють основний резерв для дорослої і рецидивної злочинності. Н. Ковальська вважає, що найбільш раннє виявлення і своєчасне вживання необхідних профілактичних заходів до підлітків, що здійснюють перші, дозволяють не допустити формування в цих осіб стійкої спрямованості на здійснення надалі яких-небудь злочинів [2].

Традиційно вчені досліджували окремі характеристики особистості неповнолітнього правопорушника, проте цілісне уявлення про особистість неповнолітніх злочинців залишається не до кінця з'ясованим. Найчастіше за все